

Jukka Hoffrén

Hyvinvoinnin seuranta vaatii uusia mittareita

Taloustieteilijät ovat uudelleen kiinnostuneet onnellisuudesta tutkimuskohteena, sillä talouskasvu ei näytä enää lisäävän ihmisten onnellisuutta. Bruttokansantuotteen kasvu käytetään yhä elintason parantumisen kuvaajana, vaikka se ei kuvaa elämänlaatua eikä ota huomioon ympäristöarvoja.

Tutkimusten mukaan kulutuksen kasvu ei Suomessa eikä muissakaan kehittyneissä teollisuusmaissa enää lisää ihmisten onnellisuutta tai hyvinvointia. Tästä huolimatta taloudelliset ja poliittiset järjestelmät pyrkivät yhä lisäämään talouskasvua, koska näkevät sen tienä onnellisuuteen.

Elintason mittarina yleisesti käytetty bruttokansantuote mittaa ennen kaikkea yhteiskunnan tavara- ja palvelutuotannon laajuutta. Hyvinvoinnin mittari bkt ei ole koskaan ollut, ja myös jälkiteollista taloutta kuvaavana mittarina se on vanhentunut. Bkt:ta tarkasteltaessa talouden tuotannon merkitys korostuu suhteettomasti ja muut elämänlaatuun keskeisesti vaikuttavat asiat jäävät vähälle huomiolle tai kokonaan huomiotta.

Kansantalouden tilinpito ja sen tärkein mittari bkt kehitettiin alun perin teollisuusyhteiskunnan tarpeisiin toisen maailmansodan jälkeen, jolloin talouden mahdollisimman suurta kasvua pidettiin tärkeimpänä yhteiskunnallisena tavoitteena. Massatuotannon kasvattamiseen perustuvan talouskasvun kautta katsottiin ihmisten elintasoä voitavan parantaa nopeimmin.

Teollisuusyhteiskunnassa kansantalouden tilinpito toimikin melko hyvin materiaalisen tuotannon ja hyvinvoinnin ohjenuorana. Bkt:sta tuli yhteiskunnan keskeisin seurantaväline huolimatta tilastoalan varoituksista, ettei kansantalouden tilinpito sovellu todellisen hyvinvoinnin ja kehityksen mittaamiseen.

Vaikka bkt-mittaria on pyritty kehittämään yhteiskunnan muutoksia vastaavasti, se on keskeiseltä perustaltaan yhä oman aikansa tuote. Seuraus bkt-mittarin käytöstä nykyisessä jälkiteollisessa yhteiskunnassa on, että talous- ja yhteiskuntajärjestelmää ohjaavat vääristyneet signaalit siitä, mikä on todella arvostettua ja tärkeää.

Bkt:n käyttö johtaa harhaan

Taloustiede tarkastelee ihmisen käyttäytymistä rationaalisia, taloudellisia valintoja tekevänä kuluttajana. Teorian mukaan kukin kuluttaja pyrkii maksimoimaan oman hyötyhensä hankkimalla ja kuluttamalla mahdollisimman paljon tuotteita ja palveluja.

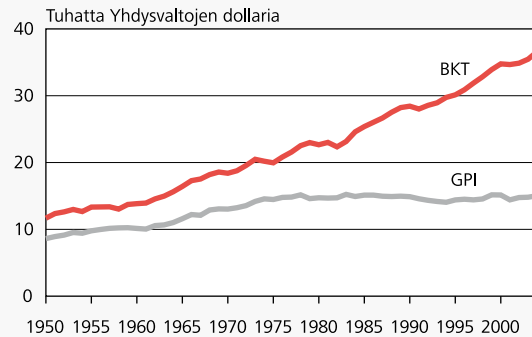
Taloustieteen näkökulmasta mahdollisimman suuren kulutuksen kautta tapahtuva tarpeiden tyydytys lisää hyvinvointia ja onnellisuutta. Tavaroiden ja palvelujen kysynnän kasvu taas johtaa tuotannon lisääntymiseen ja talouden kasvuun. Näin onnellisuuden oletetaan lisääntyvän talouskasvun myötä.

Tarkasteluun otetaan kuitenkin mukaan vain niiden hyvinvointia lisäävien tavaroiden ja palvelujen kulutus, jotka voidaan hinnoitella ja ilmaista rahamääräisinä. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät monet hyvinvointiin olennaisesti vaikuttavat tekijät kuten elämänlaatu, luonnon tarjoamat ilmaishyödykkeet ja perhesuhteisiin liittyvät asiat.

Jälkiteollisessa yhteiskunnassa bkt:lla mitattu talouden tuotos ei muutu taloustieteen oletamalla tavalla hyvinvoinniksi, etenkin kun huomioon otetaan talouden ympäristövaikutukset ja yhteiskunnassa vallitseva tulonjako. Talouspolitiikka on tästä huolimatta kaikissa kehittyneissä länsimaissa kytkeytynyt vahvasti bkt:n maksimaaliseen kasvattamiseen. Käytännössä bruttokansantuote kasvaa lyhyellä aikavälillä sitä nopeammin, mitä keskeisempää taloudellinen kehitys on.

Nykyinen talousjärjestelmä kannustaa yrityksiä ja kuluttajia luonnonvarojen suoranaiseen tuhlaamiseen. Luonnonsuojelu tai luonnonvarojen säästeliäs käyttö ei tälle talouden logiikalle ole millään tavalla järkevää tai taloudellisesti kannattavaa.

Yhdysvaltojen BKT:n ja GPI:n kehitys 1950–2004 reaalisin hinnoin asukasta kohden

Lähde: Talberth et al (2006)

Kuvio 1

Vihreä bkt ei tarjoa ratkaisua

1980- ja 1990-luvuilla keskusteltiin vihreästä bkt:sta, joka vähentäisi ympäristöhaittojen ja luonnonvarojen kulutuksen rahamääräiset arvot kansantuotteesta. Koelaskelmien mukaan vihreä bkt muutti kuitenkin melko vähän kuvaa kehityksestä, sillä se huomioi ympäristöhaittojen vaikutukset hyvin suppeasti ja varovaisesti. Erityisen vaikeaa oli ympäristöhaittojen kattava arviointi ja niiden oikea hinnoittelu.

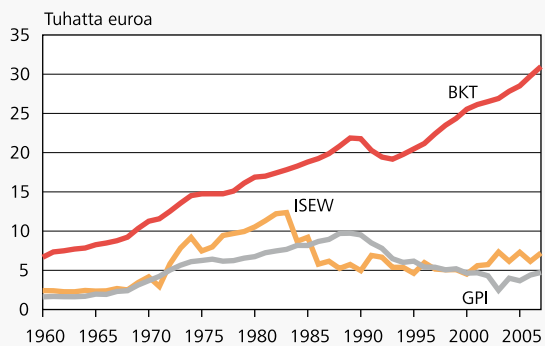
Käyttökelpoisia hyvinvoinnin mittareita on ylipäättään vaikea johtaa tuotantoa koskevista tilastoista kuten kansantalouden tilinpidosta. Hyvinvointia ja onnellisuutta tulisi pikemminkin ryhtyä tarkastelemaan ihmisestä itsestään käsin. Toisaalta pelkästään ihmisten kokeman onnellisuuden tarkastelu ei tuota riittävästi tietoa taloudellisen kasvun ja ympäristön suhteesta, vaan hyvinvoinnin mittaaminen edellyttää laajempaa talous-, sosiaali- ja ympäristötekijöiden tarkastelua. Ihmisen kokemaa taloudellista hyvinvointia seuraavat mittarit kuvaavatkin vain pientä osaa ihmisen onnellisuudesta.

Yhdysvalloissa kehitetty hyvinvoinnin mittareita

Joitakin uusia hyvinvointia mittaavia indikaattoreita on jo kehitetty. Näistä tunnetuimpia ja sovelletuimpia ovat yhdysvaltalaiset Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW, ”kestävän taloudellisen hyvinvoinnin indeksi”) ja sen jatkokehitemmä Genuine Progress Indicator (GPI, ”aidon kehityksen indikaattori”).

Herman Daly ja John Cobbin vuonna 1989 kehittämän ISEW-mittarin lähtökohtana on yksityinen kulutus ja tulonjako. ISEW ottaa katta-

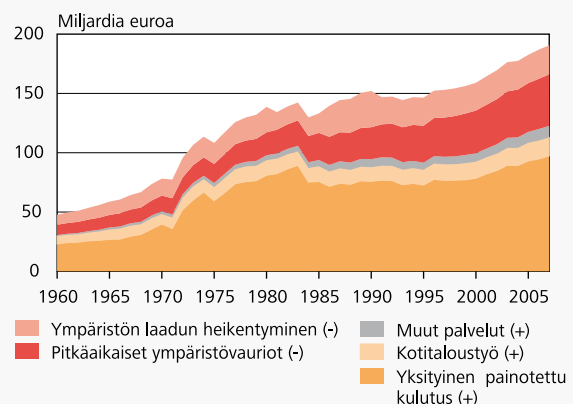
Suomen BKT, ISEW- ja GPI-indikaattoreiden kehitys 1960–2007 (reaalisin hinnoin asukasta kohti)

Lähde: Hoffrén (2001) ja Rättö (2008)

Kuvio 2

Suomen ISEW-indikaattorin pääkomponenttien kehitys 1960–2007 (reaalisin hinnoin)

Lähde: Hoffrén (2001)

Kuvio 3

ISEWin ja GPI:n arvoa lisäävät (+) ja vähentävät (-) komponentit	
Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW)	Genuine Progress Indicator (GPI)
+ Painotettu yksityinen kulutus	+ Painotettu yksityinen kulutus
+ Kotitaloustyön arvo	+ Kotitaloustyön ja vanhemmuuden arvo
+ Kestokulutushyödykkeiden tuottamat palvelut	+ Korkeakoulutuksen arvo
+ Katujen ja maanteiden tuottama hyöty	+/- Vapaaehtoistyön arvo
+ Julkiset kulutusmenot terveyteen ja koulutukseen	+ Kestokulutushyödykkeiden tuottamat palvelut
- Kestokulutushyödykkeiden hankinta	+ Maanteiden tuottama hyöty
- Yksityiset terveys ja koulutusmenot	- Rikollisuuden aiheuttamat kustannukset
- Mainonnan kustannukset	- Vapaa-ajan menettämisen arvo
- Työmatkakustannukset	- Vajaatyöllisyyden kustannukset
- Kaupungistumisen aiheuttamat kustannukset	- Kestokulutushyödykkeiden hankinta
- Liikenneonnettomuuksien kustannukset	- Työmatkakustannukset
- Veden pilaantumisen kustannukset	- Kotitalouksien saasteiden torjunta
- Ilmansaastumisen kustannukset	- Liikenneonnettomuuksien kustannukset
- Meluhaittojen kustannukset	- Vesistöjen pilaantumisen kustannukset
- Soiden häviäminen	- Ilmansaasteiden kustannukset
- Maatalousmaan häviäminen	- Meluhaittojen kustannukset
- Uusiutumattomien luonnonvarojen käyttö	- Soiden ja kosteikkojen häviäminen
- Aiheutuneiden pitkä-aikaisten ympäristövaurioiden arvo	- Maatalousmaan häviäminen
- Pääoman nettokasvu	- Luonnontilaisten metsien häviäminen
+/- Muutokset maan kansainvälisessä asemassa	- Luonnonvarojen käyttö
=ISEW	- Hiilidioksidipäästöjen aiheuttamat vahingot
	- Otsonikerroksen ohentumisen kustannukset
	+/- Pääoman nettokasvu
	+/- Nettolainananto
	= GPI

Taulukko 1.

vasti huomioon myös talouskasvun kestävyys ja talouden ympäristövaikutukset pitkälle tulevaisuuteen.

Sekä ISEW että GPI pyrkivät huomioimaan kuluttajien hyvinvoinnin tasoon vaikuttavat tekijät. Yksityisten kulutusmenojen luomaa hyvinvointia korjataan ISEW:ssä ja GPI:ssä osittain eri tekijöiden arvoilla (ks. Taulukko 1).

ISEW- ja GPI-indikaattoreiden kuva maan hyvinvoinnin tasosta voi poiketa merkittävästi bkt-mittarin antamasta kuvasta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa bruttokansantuote on 1980-luvulta lähtien noussut reilusti, mutta GPI on pysynyt lähes entisellä tasollaan (Kuvio 1). Yhdysvalloissa bkt:n kasvu ei siis ole enää reiluun pariinkymmeneen vuoteen lisännyt kansalaisten hyvinvointia.

Suomessa tilanne on samankaltainen. Tuotannon kasvun aikaansaamat positiiviset hyvinvointivaikutukset eivät juurikaan ole edistäneet tavallisen suomalaisen hyvinvointia 1980-luvun puolivälin jälkeen (Kuvio 2).

Hyvinvointi näyttää ISEW-mittarin perusteella pysyneen suhteellisen vakiintuneella tasolla. Tosin 2000-luvulla asukasta kohden laskettu ISEW on hieman noussut, kun talouden aiheut-

tama ympäristörasitus ei ole kasvanut aivan yhtä nopeasti kuin yksityinen kulutus (Kuvio 3).

ISEW-mittari pikemminkin ali- kuin yliarvioi talouden aiheuttamia ympäristöhaittoja, etenkin niiden pitkäaikaisia vaikutuksia. Erityisesti pitkäaikaisten ympäristövaurioiden laskenta on hankalaa, sillä sovelletut menetelmät ja käytettävissä oleva lähdeaineisto eivät mahdollista kaikkien vaikutusten huomioimista.

Sen sijaan GPI ottaa ympäristöhaitat ISEWia kattavammin huomioon ja myös hinnoittelee ne korkeammalle. Suomen GPI kasvoi aina vuoteen 1989 saakka, minkä jälkeen se on kääntynyt laskuun joka on jatkunut aina näihin vuosiin asti. 2000-luvulla GPI on painunut 1970-luvun alun tasolle tai jopa sen alle. GPI:n antama kuva hyvinvoinnin kehityksestä ja tulevaisuudesta Suomessa onkin hyvin huolestuttava.

EU pohtii hyvinvointivaltion kuvaamista

Bkt-mittarin puutteisiin ja kestävämmään talouskehitykseen on havahduttu myös Euroopan unionissa. EU järjesti vuoden 2007 lopulla Brysselissä Beyond GDP -konferenssin, jossa pohdittiin

Yksilön perusonnellisuuden taso on melko vakio

Well-being: The Foundation of Hedonic Psychology -teoksessa esittyjen tutkimustulosten mukaan tulojen kasvu ei enää noin 10 000 dollarin (n. 8 000 euron) vuosiansioiden jälkeen lisää ihmisten tyytyväisyyttä elämäänsä. Tulotason nousun ja onnellisuuden kasvun välillä onkin vain hyvin heikko yhteys.

Melko vakiona pysyvä ihmisen biologisen onnellisuuden perustaso (ns. Set point) määrittää yksilön onnellisuudesta noin puolet. Arviolta 40 prosenttia

on seurausta ihmisen omasta pyrkimyksestä kohti suurempaa onnellisuutta. Olosuhteet, kuten taloudellinen vauraus, määrittävät vain 10 prosenttia onnellisuudesta. Onnellisuus voi vaihdella Set pointin ympärillä hetkellisten mielialojen mukaan, mutta ihmisen onnellisuus pyrkii aina palaamaan tälle tasolle. Näin tulojen ja kulutuksen kasvu lisäävät vain hetkellisesti hyvinvointia ja onnellisuutta.

EU-yhteiskuntiin paremmin sopivien mittareiden kehittämistä. Myös OECD on käynnistänyt oman hyvinvoinnin mittaamisen kehittämishankkeensa.

EU:n strategiat edellyttävät hyvinvointivaltion keskeisinä päämäärinä pitämien asioiden painottamista kun taas yhdysvaltalaiset ISEW- ja GPI-mittarit lähtevät tarkastelussaan liikkeelle yksittäisestä ihmisestä. EU:n ongelmana on, että hyvätkin poliittiset strategiat, ohjelmat ja tavoitteet kompastuvat toteutusvaiheessa, jos sopivia seuranta-välineitä ja tarvittavia tilastotietoja ei ole käytettävissä. Tämä onkin tilastoalalle suuri haaste.

Seurantavälineiden kehittämisen haasteena on ensinnäkin se, että hyvinvointi ja onnellisuus ovat käsitteinä moniulotteisia, subjektiivisia ja vaikeasti määriteltäviä. Toiseksi standardoitu tilastointi vaatii runsaasti eri osapuolten yhteisymmärrystä ja keskinäisiä sopimuksia. Onnellisuuden ja hyvinvoinnin komponentit ovatkin vielä ratkaisematta.

Komposiitti-indikaattoreita kehitteillä

EU:ssa on ehdotettu uudenlaisten komposiitti-indikaattoreiden kehittämistä, jotka määrittäisivät myös niitä hyvinvoinnin ulottuvuuksia, joita ei voida ilmaista rahamääräisinä. Komposiitti-indikaattori kuvaisi ilmiöitä, jotka eivät ole yksiselitteisiä, mutta joiden kuvaamista pidetään tärkeänä.

Komposiitti-indikaattorin tavoitteena on koota useita erillisiä indikaattoreita yhdeksi aggregaatti-indikaattoriksi jonkin mallin mukaisesti. Haasteena on, että yhden tunnusluvun alle yhdistetään valtavasti tietoa, jolloin paljon asioita jää väistämättä lukujen taakse piiloon. Lisäksi komposiitti-indikaattoriin sisältyvät tiedot eivät välttämättä ole yhteismitallisia eikä niiden kertomien määrittämiselle ole olemassa yksinkertaista tai ilmeistä tapaa.

Taluskasvun kielteiset vaikutukset ovat viime vuosina jatkaneet kasvuaan ja erityisesti ilmastomuutos on herättänyt suurta huolta. Uhkakuvia ovat kasautuvat ympäristöongelmat, kurjistu-

va kasvu ja jopa koko talousjärjestelmän perusteiden romahtaminen. Talouden tuotannon ohella ympäristövaikutukset ja sosiaalinen näkökulma, erityisesti kehityksen kestävyden arviointi, vaativatkin nyt entistä enemmän huomiota. ■

Kirjoittaja on tutkimuspäällikkö Tilastokeskuksen tietotekniikka- ja menetelmäpalvelujen tutkimus- ja kehittämissyksikössä.

Lähteet:

Hoffrén ja Tulokas (2008): Talustilastojen relevanssi ja luotettavuus herättävät keskustelua. Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2008. Helsinki. 1–6.

Hoffrén (2001): Measuring the Eco-efficiency of Welfare Generation in a National Economy. The Case of Finland. Tilastokeskus. Tutkimuksia 233. Helsinki.

Hirvonen ja Mangeloja (2006): Miksi kolmas hampurilainen ei tee onnelliseksi? AtenaKustannus. Gummerus, Jyväskylä.

Kahneman D., E. Diener ja N. Schwarz (ed.) (2003), Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology. Russell Sage Foundation. New York.

Laaksonen. (2007): Onnellisuus on politiikan tärkein tavoite. Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 4/2007. Helsinki. 55–60.

Nars (2008): Raha ja onni. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Rättö (2008): Hyvinvointi ja hyvinvoinnin mittaamisen kehittäminen. Pro Gradu. Helsingin yliopisto. Kansantaloustieteen laitos.

Talberth, Cobb ja Slattery (2006): The Genuine Progress Indicator 2006. A Tool for Sustainable Development. Redefining Progress. http://www.rprogress.org/sustainability_indicators/genuine_progress_indicator.htm

